Vilniaus universitetas

Osvaldas Janonis

Vaclovo Biržiškos „Lietuvių bibliografija“

Mokomoji priemonė

Vilniaus universiteto leidykla
1997

Apsvarstė ir rekomendavo spausdinti Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros katedra (1996.12 03; protokolo Nr. 4).

PRATARMĖ

Šis leidinėlis skiriamas vienai iš reikšmingiausių spaudos repertuarinių rodyklių – Vaclovo Biržiškos (1884–1956) „Lietuvių bibliografijai". Jo įžangoje pateikiama trumpa repertuarinės bibliografijos raidos iki 1918 metų apžvalga. V. Biržiškos veikalas ir jo rankraščiai daugiausia nagrinėjami metodikos požiūriu – aptariami bibliografinės atrankos principai, įrašo struktūra, bibliografinis grupavimas, pagalbinės rodyklės, veikalo reikšmė. Darbe apibūdinami „Lietuvių bibliografijos" šaltiniai, nurodomi talkininkai. Bibliografo priimti metodikos sprendimai iliustruojami konkrečiais pavyzdžiais. Leidinėlyje pateikiama patarimų paieškos bibliografinėje rodyklėje klausimais.

Autorius daugiausia rėmėsi V. Žuko ir savo dėstymo bei mokslinio darbo metu sukaupta medžiaga. Kai kurie ankstesniųjų autorių teiginiai (pavyzdžiui, dėl lituanikos registravimo) šiame darbe patikslinti. Lietuvių spaudos repertuarinių rodyklių (įskaitant „Lietuvos TSR bibliografijos" A serijos leidinius) konkordancijos sudarymo būdu gauti tikslesni duomenys apie suregistruotų dokumentų skaičių.

Leidinėlis gali būti naudingas studijuojantiems lietuvių bibliografijos ir bibliografijos metodikos disciplinas, bibliografams praktikams ir įvairių sričių specialistams, susiduriantiems su 1547–1926 metų lietuviškų spaudinių bibliografine paieška.

LIETUVIŲ SPAUDOS REPERTUARINĖ BIBLIOGRAFIJA IKI VACLOVO BIRŽIŠKOS

Lietuvių spaudos bendrosios retrospektyviosios bibliografijos atsiradimas siejamas su bibliografo ir spaudos veikėjo Kajetono Roko Nezabitauskio-Zabičio (1800–1876) vardu. Šis Vilniaus universiteto studentas 1824 metais išspausdintame naujoviškame, pirmajame iliustruotame lietuviškame elementoriuje „Naujas mokslas skaytima..." įdėjo bibliografinį sąrašą „Surinkimas". Jame autorius aprašė 73 knygas ir rankraščius, nurodė lietuviškai rašiusių ir lietuvių kalba besirūpinusių asmenų pavardes. K. R. Nezabitauskiui pavyko aprašyti apie septynis procentus dabar bibliografams žinomų to meto lietuviškų knygų. Papildytą sąrašą lenkiškai jis paskelbė žurnale „Dziennik Wilenski".

K. R. Nezabitauskio sąrašą papildė lietuvių liaudies švietėjas, pirmasis lietuviškų kalendorių sudarytojas Laurynas Ivinskis (1811–1881). Savo paties parengtame abėcėliniame papildyme jis aprašė 1824–1859 metais pasirodžiusius 47 spaudinius.

Žinių apie lietuvių spaudą savo darbuose taip pat pateikė rusų mokslininkas ir bibliografas Piotras Kepenas (Keppen, 1793–1864), lenkų rašytojas ir publicistas Leonas Potockis (Potocki, 1800–1864). Filologinėms studijoms skirtą „Chronologinį bibliografinį sąrašą" sudarė lietuvių kalbos ir raštijos tyrinėtojas, bibliografas Jurgis Plateris (1810–1836). Išlikusiame jo rankraštyje aprašyta 200 spaudinių. Bibliografijos istorijos tyrinėtojai akcentavo jo bibliografinės rodyklės metodikos mokslinį pobūdį. Pirmą kartą lietuvių bendrosios retrospektyviosios bibliografijos istorijoje panaudotas toks detalus bibliografinis aprašas. Bibliografas nurodė šaltinius, kuriuose buvo užregistruotos jo aprašytos knygos, bibliotekas, kuriose jos išlikusios, pateikė literatūrą apie leidinius, autorių biografijas. Daugelį jo metodikos principų perėmė vėlesni repertuarinės bibliografijos rodyklių sudarytojai.

Reikšmingą lietuviškų knygų ir rankraščių sąrašą sudarė lenkų filologas Janas Karlovičius (Karlowicz, 1836–1903). Jame suregistruotos 184 lietuviškos knygos, 15 rankraščių, apie 50 lituanistinės tematikos darbų. Spaudinių aprašai sąraše sudėti pagal autorių pavardžių bei antraščių pagrindinio daiktavardžio abėcėlę. Šį sąrašą papildė lenkų folkloristas ir etnografas Oskaras Kolbergas (Kolberg, 1814–1890). Jis „Lietuviškų veikalų ir brošiūrų, taip pat lenkų ir svetimšalių darbų apie Lietuvą bibliografiniame sąraše" rėmėsi mi-

nėtu L. Potockio darbu. Jam pavyko surasti apie 50 J. Karlovičiui nežinomų spaudinių ir keliolika rankraščių.

Lietuvoje ir Mažojoje Lietuvoje išleistas knygas savo kapitaliniame veikale „Bibliogrfia Polska“ aprašė žymus lenkų bibliotekininkas ir bibliografas Karolis Estreicheris (Estreicher, 1827–1908). Leidinio trečiojoje serijoje aprašyta apie 130 iki XIX a. pradžios išleistų knygų.

Lietuvių spaudos bendrosios retrospektyviosios bibliografijos raidoje svarbus vaidmuo priklauso bibliografui Maurikijui Mykolui Stankevičiui (1856–1892). 1889 metais Krokuvoje jis paskelbė „Lietuvių bibliografiją nuo 1547 iki 1701 m.“ Joje detaliai aprašytos 59 lietuviškos knygos ir leidiniai, kuriuose buvo lietuviškų tekstų. Prie jų chronologinio sąrašo autorius pirmą kartą lietuvių bibliografijos istorijoje pridėjo asmenvardžių ir vietovardžių rodykles.

Mažosios Lietuvos spaudinius savo darbuose registravo bibliografas, spaudos darbuotojas ir knygnešys Juozas Angrabaitis-Zanavykutis (1859–1935), spaudos veikėja ir bibliografė Morta Zauniūtė (1875–1945), bibliografas, istorikas ir kultūros veikėjas Ansas Bruožis (1876–1928), JAV lietuvių spaudinius – rašytojas ir spaudos veikėjas Jonas Žilius-Žilinskas (1870–1932).

Fundamentalų bibliografijos veikalą – „Lietuviškų ir senųjų prūsų knygų sąrašą“ – parengė bibliografas ir etnografas Silvestras Baltramaitis (1841–1918). Jo pirmasis leidimas pasirodė 1891, antrasis, papildytas, – 1904 metais. Juose aprašytos lietuviškos knygos, brošiūros, lapeliai, serialiniai leidiniai, kartografijos leidiniai, albumai, natos su tekstais. Apie pusę visų leidinių bibliografas aprašė *de visu*. Jis naudojosi Peterburgo viešosios bibliotekos, gavusios spaudinių privalomąjį egzempliorių, fondais ir kitais įvairiais šaltiniais. Pirmajame leidime aprašyti 1352, antrajame – 2665 spaudiniai. Bibliografinio aprašo pagrindą sudarė leidinių antraštiniai puslapiai. Jis nustatė dalies kontrafakcinių leidinių tikrąsias išleidimo datas. Veikale bibliografiniai įrašai sudėti chronologiškai, metų viduje – abėcėliškai. Pirmajame leidime pridėta autorių ir vertėjų rodyklė, antrajame – autorių ir dalykų rodyklės (pastaroji sudaryta pagal antraščių pagrindinį daiktavardį ar pirmąjį žodį). Išliko darbo tęsinys – rankraštinė kartoteka.

Kaip matome, lietuvių spaudos bendroji retrospektyvioji bibliografija lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo metais (1864–1904) vystėsi už Lietuvos ribų privačia mokslininkų, spaudos veikėjų, bibliotekininkų ir bibliografų iniciatyva.

S. Baltramaičio veikalo tęsinį „Lietuviškų knygų bibliografija“, apimantį 1904–1916 metus, parengė maskvietis Liudas Daukša (išliko du jo darbo mašinraščiai).

BENDRAS „LIETUVIŲ BIBLIOGRAFIJOS“ APIBŪDINIMAS

S. Baltramaičio paskatintas 1904 metais Vaclovas Biržiška pradėjo aprašinėti lietuvių periodiką. Beveik baigtos bibliografinės rodyklės rankraštį Pirmojo pasaulinio karo metais Šiauliuose sunaikino vokiečiai.

Grįžęs į Vilnių, 1919–1920 metais bibliografas vėl ėmėsi šio darbo. Jis taip pat rinko ir S. Baltramaičio „Lietuviškų ir senųjų prūsų knygų sąrašo“ papildymus ir kaupė jo pataisymus. „Lietuvių bibliografijos“ pirmosios dalies įžangoje V. Biržiška nurodo priežastis, dėl kurių jis ėmė rengti savarankišką veikalą. Jis rašo: „Nuo pasirodymo antrosios laidos Baltramaičio bibliografijos suėjo jau 20 metų. Spausdinta specialiam leidiny ji ir savo laiku nebuvo plačiai žinoma, dabar gi, naujai kartai užaugus, ji visai nėra prieinama. Tai vien jau to motyvo užtektų, kad nors ją iš naujo perspausdinus, kaip pradžioje ir buvau sumanęs padaryti. Tačiau ton bibliografijon įsigilinęs radau didelių trūkumų, kurie verste vertė lietuvių bibliografiją iš naujo perdirbti. Baltramaičiui bibliografiją sudarant buvo žinomas tik vienas didesnis lietuvių knygų rinkinys, Peterburgo viešoji biblioteka, kurios knygas jis turėjo savo rankose. Visos kitos knygos paduodamos jo vien iš spausdintų šaltinių, dėl ko bibliografijon įsibrovė daugybė klaidų. Be to, ir pavadinimuose knygų, buvusių Peterburgo viešojoj bibliotekoj, įsibrovė toki daugybė korektūros klaidų, jog neliko nei vienos visai teisingai užrašytos antraštės. Tuo tarpu vėliau susidarė turtingas Lietuvių mokslo draugijos, dar vėliau Lietuvos universiteto bibliotekos rinkinys, kur yra nemaža knygų, visai Baltramaičiui nežinomų, žinomos gi turi būti visai kitaip užrašytos. Baltramaitis buvo sau pasistatęs labai siaurą uždavinį – vien tik tokias knygas lietuvių bibliografijon įvesti, kur bent žymesnė dalis teksto yra lietuviškai atspausdinta, o visas kitas knygas iškėlė į antrą savo bibliografijos dalį – į skyrių knygų ir straipsnių apie Lietuvą. Tuo tarpu net neinant taip toli, kaip tai daro Estreicher'is, kurs lenkų bibliografijon įveda kiekvieną knygą, vis viena kokioj kalboj parašytą, kuri nors kame Lenkiją liečia, visgi nėra mažiausio pamato iš lietuvių bibliografijos, pvz., išskirti tokius leidinius, kaip lietuvių kalbos žodynai ir gramatikos ar bendrai laikotarpiui iki XVIII amž. galui visas knygas, kad ir svetimomis kal-

bomis rašytas, kur bent koks lietuvių tekstas. O jau vien dėl tų knygų pati bibliografija žymiai didėja, nekalbant jau apie tokius spaudinius, kurie Baltramaičiui nežinomi ir dėl to tik jo bibliografijon nepateko. Visi tie ir kai kurie kiti motyvai privertė mane, pradžioje (nuo 1904 m.) užsiėmusį tiktai lietuvių periodinės spaudos bibliografija, vėliau (nuo 1920) lietuvių XIX–XX amž. bibliografija, leisti spaudon bibliografiją nuo pat seniausių laikų" (d. 1, p. V).

Pirmoji „Lietuvių bibliografijos" dalis, kurioje aprašyti XVI–XVIII a. dokumentai, išėjo Kaune 1924 metais kaip žurnalo „Knygos" priedas (žr. 1 pavyzdį). Jį išleido Švietimo ministerija. 1925 metais žurnale „Baras" V. Biržiška paskelbė šios dalies papildymus ir pataisymus. Vėliau jie buvo skelbiami kitose „Lietuvių bibliografijos" dalyse.

Antroji veikalo dalis buvo paskelbta 1926 metų žurnalo „Knygos" septintajame numeryje. Joje autorius suregistravo 1800–1864 metų dokumentus. Chronologinę aprėptį jis pasirinko neatsitiktinai – XIX a. lietuviškoji knyga turi savo specifiką.

Trečioji dalis išleista 1929 metais kaip žurnalo „Knygos" aštuntasis numeris. Ją Kaune išleido Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija (leidinio Nr. 145), išspausdino „Ryto" spaustuvė. Paties autoriaus liudijimu, dalies spausdinimas užtruko beveik pustrečių metų (d. 3, t. 1, p. [1]).Leidinys aprėpė spaudos draudimo (1865–1904) laikotarpį. Jame taip pat įdėti pirmosios dalies antrieji ir antrosios dalies pirmieji pataisymai ir papildymai.

Ketvirtąją dalį, kuri turėjo apimti 1905–1914 metų laikotarpį, V. Biržiška buvo numatęs išleisti dviem tomais: pirmąjį, apimantį 1905–1909, antrąjį – 1910–1914 metus. Pirmasis tomas pasirodė Kaune 1935 metais kaip žurnalo „Knygos" 9-asis numeris. Jį išleido taip pat Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija. Tai buvo jos 449-asis leidinys. Jame buvo įdėti ir pirmosios dalies tretieji, antrosios dalies antrieji ir trečiosios dalies pirmieji papildymai ir pataisymai. Antrojo tomo pirmasis sąsiuvinis pasirodė Kaune 1939 metais kaip paskutinysis, dešimtasis, žurnalo „Knygos" numeris. Tai buvo Antano Smetonos lituanistikos instituto Lietuvių kalbos skyriaus leidinys, kurį tūkstančio egzempliorių tiražu išspausdino „Spindulio" spaustuvė. Sąsiuvinis apėmė 1910 metų spaudinius bei ankstesniųjų dalių papildymus ir pataisymus.

Ketvirtosios dalies sudarymą labai apsunkino tai, kad 1905–1909 metų spaudiniai buvo išblaškyti įvairiose bibliotekose. Bibliografui teko vykti į Vilnių ir pasinaudoti Lietuvių mokslo draugijos biblioteka. Darbą labai stabdė ir laikraščių bei žurnalų turinių atskleidimas. Bibliografas rašo, kad „vien tik

„KNYGŲ" PRIEDAS

LIETUVIŲ

BIBLIOGRAFIJA

Sudarė Vaclovas Biržiška

I-ji dalis

XVI—XVIII amž.

Švietimo Ministerijos leidinys

Kaunas 1924 m.

1 pavyzdys. Veikalo pirmosios dalies antraštinis puslapis

sudarant vieno laikraščio rodykles, ypačiai dirbant atliekamu laiku, neretai reikėdavo savaitės, o kartais ir mėnesio darbo" (d. 4, t. 1, p. [1]).

Vėlesnio laikotarpio „Lietuvių bibliografijos" medžiaga nebuvo paskelbta. 1911–1914 metų rankraštis sudegė. Neišėjo ir spaudai parengta penktoji bibliografinės rodyklės dalis. Jos rankraštis aprėpė 1915–1920 metų laikotarpį (saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje). Prof. V. Žuko duomenimis, jame yra apie 3,5 tūkst. bibliografinių įrašų.

V. Biržiška rengė spaudai ir šeštąją veikalo dalį. Jos chronologinė aprėptis – 1921–1926 metai. Iš viso rankraštyje yra per 3,8 tūkst. įrašų.

Dalį penktosios ir šeštosios dalių medžiagos bibliografas paskelbė žurnalo „Knygos" skyriuje „Bibliografija".

Nuolat tikslindamas leidinyje pateiktus duomenis, kaupdamas papildymus, V. Biržiška manė parengti naują jo leidimą. Keturių dalių mašinraštis saugomas aukščiau minėtoje bibliotekoje. Jis gerokai didesnės apimties. Prierašuose nurodoma literatūra apie autorius ir leidinius iki 1944 metų.

Pasitraukęs iš Lietuvos, bibliografas ir toliau dirbo prie „Lietuvių bibliografijos". 1950 metų viduryje jis rašė: „norėtųsi paruošti naują leidimą mano Lietuviškos bibliografijos, kurios dalį jau buvau atlikęs Vokietijoje" (Naujienos. 1956, bal. 21). Iki mirties jis spėjo parengti penkias dalis, aprėpiančias XIII a. – 1904 metus (I d. – XIII–XVI a., II d. – XVII a., III d. – XVIII a., IV d. – 1801–1864 m., V d. – 1865–1904 m.). Liko 2047 lapų mašinraštis. V. Biržiška taip pat kaupė medžiagą antrajam 1905–1914 metų rodyklės leidimui.

Dirbdamas JAV Kongreso bibliotekoje, sukauptos medžiagos pagrindu bibliografas 1952 metais parengė bibliografinę rodyklę „Amerikos lietuvių spauda, 1874–1910". Deponuotą rankraštį papildė ir spaudai parengė bei pagalbines rodykles sudarė Stasė Vaškelienė. Leidinys pasirodė 1994 metais (išleido Lituanistikos instituto leidykla).

Vienas iš pagrindinių V. Biržiškos darbo principų buvo aprašyti spaudinius ir kitų rūšių dokumentus *de visu*. Pirmojoje dalyje jis nurodė bibliotekas, kuriomis jam pavyko pasinaudoti. Tai: 1) Lietuvos universiteto biblioteka, kurioje buvo prof. A. Becenbergerio (Bezzenberger) asmeninės bibliotekos knygos, S. Baltramaičio lietuviškų knygų rinkinys, P. Mikolainio dovanotos knygos ir t. t.; 2) Valstybės centralinis knygynas; 3) Karaliaučiaus universiteto biblioteka (medžiagą iš šios bibliotekos bibliografo prašymu pateikė S. Biržiškis); 4) Britų muziejaus biblioteka (talkino T. Petkevičius); 5) Žemaičių se-

minarijos biblioteka; 6) asmeninės prof. K. Būgos, S. Didžiulio, prof. J. Jablonskio, K. Jablonskio ir kitos bibliotekos. Tarp V. Biržiškos naudotų bibliografinių šaltinių minėtini: S. Baltramaičio rodyklės, J. Angrabaičio-Zanavykučio, A. Bruožio darbai, Lietuvių mokslo draugijos lietuviškų knygų katalogas, Vilniaus viešosios bibliotekos lietuviškų knygų sąrašas (parengė M. Biržiška), A. Bruožio surinkti savo darbo papildymai.

Antrosios dalies pratarmėje autorius pamini ir daugiau talkininkų bei patarėjų. Jis nurodo K. Alminauską, M. Brenšteiną, P. Būtėną, J. Dargį, P. Dovydaitį, J. Elisoną, V. Gaigalaitį, J. Gerulį, V. Kamantauską, J. Končių (p. [1]).

Trečiajai, o kai kurie iš jų ir ketvirtajai daliai, be minėtų asmenų, medžiagos pateikė ir patarimų davė K. Grinius, E. Jagomastas, A. Janulaitis, I. Kisinas, J. Kirlys, S. Merkelis, S. Salys, V. Steponaitis, K. Šimonis.

V. Biržiška taip pat pasitelkė pagalbininkų iš provincijos. Keletoje žurnalų jis išspausdino kreipimųsi į mokytojus ir moksleivius, rašė laiškus parapijų kunigams. Bibliografui taip pat padėjo bibliotekininkai, užsienyje studijavę ar dirbę lietuviai (K. Bizauskas, P. Jonikas, A. Salys, M. Urbšienė ir kt.).

Tačiau toks gausus talkininkų būrys visiškai nemažina paties V. Biržiškos atlikto darbo. Prakalboje jis rašo: „visą technikinį darbą teko pačiam vienam atlikti: pačiam knygas ir laikraščius surasti, iš esamų knygų korteles surašyti, daryti ištraukas iš senesnių bibliografijų, katalogų ir literatūros, pačiam daryti korektūrą ir sudaryti rodyklę..." (d. 3, p. [2]). Jam nedaug naudos davė S. Baltramaičio darbo rankraštinis tęsinys, nes „kone visas juodraštis buvo sudarytas iš „Knižnaja lietopis" pažymėjimų ir beveik visiškai nebuvo jo sutikrintas su knygomis" (d. 3, t. 1, p. [1]). Trims dalims parengti ir išleisti bibliografui prireikė 45 tūkstančių, kaip jis sako, „daugiausiai nakties darbo valandų" (ten pat, p. [2]).

BIBLIOGRAFINĖ ATRANKA

Pagrindinės V. Biržiškos registruotų dokumentų rūšys yra: lapeliai, brošiūros, knygos, periodiniai leidiniai ir kitų rūšių spaudiniai **lietuvių kalba**, **lietuviški tekstai** kitakalbėse knygose, **lietuviški** rankraščiai. Šiam kompleksui priklauso ir prūsų kalbos bei raštijos paminklai (žr. 1 lentelę).

Literatūroje teigiama, kad „Lietuvių bibliografijoje," be dokumentų lietuvių kalba ir lietuviškų tekstų, bibliografas registravo lituanikos knygas ir stambiausius lituanistinio turinio straipsnius, ypač iš mokslinių žurnalų. Iš

1 lentelė. *V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijoje", jos papildymuose ir naujosios redakcijos rankraštyje suregistruotų dokumentų pasiskirstymas pagal rūšis ir tipus**

Suregistruoti dokumentai	Skaičius
Prūsų kalbos ir raštijos paminklai	11
Knygos lietuvių kalba	6657
Lietuviški tekstai ir užsienio lituanistika	1263
Vaizduojamosios dailės leidiniai	12
Natų leidiniai	69
Žemėlapiai	3
Rankraščiai	348
Kitakalbės knygos, išleistos Lietuvoje	57
Iš viso:	8420

tiesų veikale aptinkame užsienio mokslininkų publikacijų aprašų. Tokia medžiaga sudaro nedidelę leidinio dalį – visose keturiose dalyse – 14 proc., o ketvirtojoje – tik 5 proc. Minėtas teiginys nevisiškai tikslus pirmiausia dėl to, kad V. Biržiška apsiribojo tik menka lituanikos dalimi – užsienine lituanistika, t. y. tik darbais, susijusiais su lietuvių kalba, literatūra, tautosaka ir gretimais mokslais. Šios medžiagos pakliuvimas pratarmėse tarsi nemotyvuotas. Jose bibliografas akcentuoja tik vieną atrankos principą – kalbinį. Pasigilinus galima teigti, kad beveik visa minima medžiaga pakliuvo tik dėl to, kad joje yra nors ir nedidelių, bet lietuviškų tekstų ar net pavienių lietuviškų žodžių, tautosakos fragmentų, augalų pavadinimų, geografinių objektų, astronomijos ir kitų sričių lietuviškų terminų. Čia V. Biržiška buvo griežtas ir formalus. Gaila, kad jis ne visada pateikdavo anotacijas, nurodančias, kad spaudinys aprašytas tik dėl lietuviško teksto ar pavienių lietuviškų žodžių.

Tačiau ketvirtojoje dalyje autorius aprašė ir žemės ūkio parodų taisykles, lietuvių draugijų ataskaitas rusų kalba, po vieną kitą L. Domeikos, A. Jakšto,

---

* Lentelėje nenurodyti serialiniai leidiniai. Jų antrojoje dalyje suregistruota 16, trečiojoje – 125 ir ketvirtojoje – 138 pavadinimai.

G. Landsbergio, E. Ceprinskos ir kitų knygą lenkų kalba. Aprašytas A. Baranausko „Anykščių šilelio“ vertimas į lenkų kalbą, išėjęs Vilniuje 1909 metais. Gana išsamiai subibliografuoti LSDP ir lietuvių draugijų leidiniai (atsišaukimai, įstatai, ataskaitos ir pan.) rusų ir lenkų kalbomis. Čia atkreiptinas dėmesys į pasikartojantį žodį „lietuvių“. Peršasi išvada, kad V. Biržiškos naudotą bibliografinės atrankos principą galima apibrėžti kaip tautinį (nacionalinį). Tai iš tiesų buvo grynas lietuvių nacionalinės bibliografijos leidinio pavyzdys. Jame neapsiribojama vien tik kalba, bet siekiama suregistruoti ir **lietuvių tautybės ar lietuvybei daug nusipelniusių** autorių publikacijas kitomis kalbomis. Prie kitų V. Biržiškos atrankos dalykų sugrįšime vėliau.

V. Žukas, vertindamas bibliografinę atranką, pabrėžė, kad „įvairių tipų, paskirties ir turinio spaudinių (knygų, periodikos, lituanikos) bei rankraščių sujungimas į vieną veikalą padeda atskleisti istorinį raštijos ir spaudos plėtotės vaizdą. Tačiau tokiu principu paruoštame darbe negalima tinkamai metodiškai sutvarkyti literatūros..., be to, toks veikalas neduoda atskirų spaudos rūšių raidos vaizdo“ (minėtas veikalas, p. 138). Tačiau dėl to kalta ne atranka, o netinkamai pasirinktas bibliografinio grupavimo būdas (metų ribose sudėti įvairiausių rūšių dokumentų aprašai). Šitą sprendimą kritikavo ir L. Vladimirovas. „Lietuvos TSR bibliografijos“ A serijos pirmajame tome aprašyta ir knygos, ir lietuviški tekstai knygose kitomis kalbomis, ir prūsų kalbos bei raštijos paminklai, ir rankraščiai. Pakako jo autoriams išskirti kiekvieną dokumento rūšį į atskirą skyrių ir veikalas atskleidė „atskirų spaudos (tiksliau, dokumentų) rūšių raidos vaizdą“.

Knygos. Didžiausią „Lietuvių bibliografijos“ įrašų procentą sudaro lapelių, brošiūrų ir knygų aprašai. V. Urbelionienės pateiktomis žiniomis, dabar bibliografams žinomos 509 lietuviškos knygos ir smulkieji leidiniai, pasirodę 1547–1799 metais (Lietuvos bibliografija, serija A. Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1990, t. 1 : papildymai, p. 141). V. Biržiška savo pirmojoje dalyje, jos keturiuose papildymuose ir naujosios redakcijos rankraštyje jų suregistravo 338, t. y. 60,5 proc. dabar žinomų spaudinių. Pirmąją vietą užima knygos, antrąją – brošiūros, trečiąją – lapeliai. Tačiau 27 proc. leidinių apimtis iki šiol nežinoma, nes jie aprašyti ne *de visu*. Lietuvoje ir Mažojoje Lietuvoje išleistų spaudinių lietuvių kalba skaičius beveik vienodas. Bibliografas aprašė ir dešimt kitur išleistų spaudinių. Be to, septynių spaudinių leidimo vieta iki šiol nenustatyta.

Minėtos autorės duomenimis, 1800–1861 metais pasirodė (tiksliau – dabar žinomi) 944 lietuviški spaudiniai. „Lietuvos TSR bibliografijos“ A serijos antrajame tome aprašyti šimtas dvidešimt trys 1862–1864 metų lietuviški spaudiniai. Vadinasi, dabar bibliografams yra žinomi 1067 spaudiniai. V. Biržiška antrojoje savo veikalo dalyje aprašė 867. Tai sudaro apie 80 proc. dabar žinomų lietuviškų smulkiųjų spaudinių ir knygų. Apie 52 proc. jų yra knygos (61 leidinio apimtis nenustatyta). Pagal leidimo vietą daugiausia užregistruota Lietuvoje išleistų leidinių.

„Lietuvos TSR bibliografijos“ A serijos tomų duomenimis, 1865–1904 metais išleista 4015 lietuviškų spaudinių. V. Biržiška trečiojoje dalyje suregistravo 3101 leidinį.Taigi jam pavyko aprašyti 78 proc. dabar bibliografams žinomų lietuviškų spaudinių. Nemažą jų dalį sudaro lapeliai ir brošiūros. 66 proc. suregistruotų knygų pasirodė Mažojoje Lietuvoje.

Ketvirtojoje dalyje suregistruotas 2351 spaudinys (1905 metais – 526, 1906 – 503, 1907 – 405, 1908 – 332, 1909 – 281 ir 1910 – 316).

Kontrafakciniai leidiniai. Viena iš V. Biržiškai iškilusių problemų buvo kontrafakcinių leidinių bibliografavimas. S. Baltramaitis ir J. Angrabaitis-Zanavykutis atskleidė nemažai kontrafakcinių leidinių datų. Išanalizavęs archyvus ir publikacijas, palyginęs šriftus, popierių ir iliustracijas, V. Biržiška atskleidė daugiau tikrųjų jų išleidimo datų.

Kuklioje antrosios dalies „Prakalboje“ visą pastraipą bibliografas skiria kontrafakcijų registravimo principams nusakyti. Jų aprašus autorius sunumeravo lotyniškai. Jis teigia, kad „reikėjo jas ir čia (antrojoje dalyje – O. J.) paminėti, nes mažiau susipažinusiam su lietuvių knygomis nuolatos tenka painioti tikrus leidinius su kontrafakciniais“ (p. [1]). V. Biržiška labai pasitikėjo J. Angrabaičio-Zanavykučio pateiktais duomenimis, nes šis juos rinko iš Mažosios Lietuvos spaustuvininkų.

Antrojoje dalyje kontrafakcijos buvo aprašytos kiekvienų metų pabaigoje specialioje rubrikoje (žr. 2 pavyzdį). Trečiojoje dalyje jos nurodomos kaip ir kiti spaudiniai.

Kontrafakcinių leidinių paieškai palengvinti V. Biržiška abiejose dalyse sudarė specialias pagalbines rodykles (žr. skyrelį „Pagalbinės rodyklės“).

Prūsų kalbos ir raštijos paminklai. Bibliografas pirmojoje dalyje aprašė ir knygas bei rankraščius archaiškesne už lietuvių ir latvių baltų grupės kalbas – prūsų kalba. Tai sembų šnektomis parašyti katekizmai, bažnytinių

Kontrafakcijos.

XX. **Apsakimas** Kelones żeme Palestinos ape Jeruzale ir kitas szwentas wietas. Apraszytas per Kuniga F. **Gondku.** 1859 m. Iszspaudimas pirmas. 309 + 1 p. (Ragainėje, 1880 m. Müges spaust).

LUB.

Imprimatur E. Consistorio Episcopali. Tarnovie, die 13. Martii 1859. Josephus A'oysius, Eppus. Dozvoleno Cenzuroju Sankt-Peterburg 11 Marta 1878 goda

Sulig **Zanavikučiu** 10 p. spausdinta 1880 m. Ragainėje Müges spaust. „Kasztu vieno żmogaus isz Lietuvos" 2000 egz. (1000 po 1 rub. ir 1000 po 80 kap.); **Baltramaitis** 1129 N.—Antra laida (Iszspaudimas antras) pażymėta 1897 m., bet turi dvasinę cenzūrą 1859 m. 319 + 1 p

XXI. **Istorija Szwenta** Seno Istatimo. Iszimta Isz Knigu Viskupo Kazlauskio. Wilniuje. Kasztu ir spaustuwieje Juozapo Zawadzkio. 1859. 208 p. (Tilżėj, ..., spaust. Veyerio).

LUB.; Pet. V. B.

Iszspausti da'ejdu Wilniuje 1858 m. rugpjuczio 5. dienoje Wiskupas Zemajcziu: Motiejus Wolonczauskis. Dozvo'eno Cenzuroju 19 Avgusta 1858 goda. Vilno.

Zanavikutis 25 p. — Tilżėj 1887 pas Veyerį 5000 egz. po 20 kap.; **Baltramaitis** 1395 N. Kartoja iš Pet. V. B. egz. - Antra laida sulig Zanav. pasirodė 1893 (kokių m. kontr.?) (**Baltr.** 1763 N). Be jos antrą laidą **Baltr.** paduoda ir Nr. 1999 — apie 1896, kontr 1864 m., Noveskis Katalogas 1892 13 p

2 pavyzdys. Kontrafakcijų bibliografiniai įrašai

formulių rinkinys, Simono Grunau žodynėlis jo „Prūsų krašto kronikoje ir aprašyme...“. Bendras suregistruotų prūsų kalbos ir raštijos paminklų skaičius – vienuolika.

Lietuviški tekstai spaudiniuose ne lietuvių kalba. Pirmojoje dalyje tokių tekstų užregistruota beveik pusantro šimto. Tai lietuviškos formulės Lenkijos bažnytinės provincijos kunigams skirtuose leidiniuose, lietuviškos giesmės, maldos, dainos, raudos, patarlės, mįslės, posakiai, lietuviški augalų pavadinimai, dievų vardai, religijos tarnų vardai, laiškai su lietuviškais tekstais, lietuviški įrašai albumuose, sveikinimai ir panegirikos kunigaikščiams ir vyskupams, eilėraščių tekstai. Bibliografas kruopščiai aprašė visus leidinius „Sakramentų ir kitų bažnyčios apeigų ritualas...“, kuriuose buvo lietuviškų krikšto ir jungtuvių formulių bei klausimų (užregistruoti net 39 tokie leidiniai). Veikale randame Mato Pretorijaus (apie 1635–36 – 1707?) lotynų kalba parašytų studijų „Gotų pasaulis...“ ir „Gotų Marsas...“ aprašus. Studijose gausu pavyzdžių iš lietuvių ir prūsų kalbų, įrodančių, autoriaus nuomone, lietuvių giminystę su gotais. Aprašyta ir Pilypo Ruigio (1675–1749) knyga „Apie lietuvių kalbos panašumą į Rytų kalbas, ypač į hebrajų kalbą“ (vok. k., apie 1749), Motiejaus Strijkovskio (1547 – po 1586) „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių... kronika...“ (lenkų k., 1582), Johano Ericho Tunmano (Thunmann, 1746–1778) darbas „Apie senųjų prūsų ir kitų latvių tautų kilmę“ (vok. k., 1772), pedagogo Fiodoro Jankovičiaus de Mirijevo „Visų kalbų ir tarmių lyginamasis žodynas“ (rus., 1790–1791), kuriame tekstai lietuvių kalba išspausdinti kirilica, ir kitų autorių leidiniai. Pažymėtina, kad „Lietuvos TSR bibliografijos“ A serijos „Knygos lietuvių kalba“ pirmojo tomo autoriams pavyko papildyti lietuviškų tekstų dalį tik keletu leidinių. Svarbiausias jų paieškos šaltinis V. Biržiškai buvo Karolio Estreicherio ir Silvestro Baltramaičio bibliografiniai leidiniai. Apie pusę jų bibliografas lietuvių spaudos repertuarinės bibliografijos istorijoje aprašė pirmasis.

Antrojoje dalyje taip pat aprašyti lietuviški tekstai (teismo protokolai, liaudies dainos, patarlės, lietuvių kalbos pavyzdžiai, maldos, giesmės, prakalbos, krikšto ir jungtuvių formulės ir pan.). Bendras jų skaičius gerokai viršija pirmojoje dalyje užregistruotų tekstų skaičių. Dominuojančią vietą užima liaudies dainų tekstai. Dėl šios priežasties į bibliografijos leidinį pakliuvo rusų poeto ir vertėjo Nikolajaus Bergo (Berg), vokiečių tautosakos rinkėjo Pėterio fon Boleno (Bohlen), tautosakos rinkėjo ir skelbėjo Eduardo Gizevi-

jaus (Gisevius), tautosakininko ir etnografo Liudviko Adomo Jucevičiaus (Jucewicz), vokiečių filologo ir tautosakos skelbėjo Georgo Heinricho Ferdinando Neselmano (Nesselmann), liaudies dainų skelbėjo Emeriko Stanevičiaus ir kitų autorių darbai.

V. Biržiška aprašė nemažai Bažnyčios reikalams skirtų leidinių lotynų kalba. Pavyzdžiui, „Rituale sacramentorum ac aliarum ecclesiae ceremoniarum..." yra vienuolika, o „Directorium horarum canonicarum et missarum..." – dvidešimt keturi bibliografiniai įrašai.

Dalis bibliografinių įrašų – kitakalbiai veikalai apie lietuvių kalbą. Tai leksikografijos darbuotojo Karolio Augusto Jordano (Jordan), rusų etnografo ir lituanisto Piotro Kepeno (Keppen), vokiečių filologo, baltisto Georgo Heinricho Ferdinando Neselmano (Nesselmann), vokiečių kalbininkų Augusto Frydricho Poto (Pott) ir Augusto Šleicherio (Schleicher), ukrainiečio Ivano Boričevskio (Boričevskij) ir kitų darbai. V. Biržiška taip pat aprašė ir lietuvių tautosakos, archeologinės ir etnografinės medžiagos rinkėjų ir skelbėjų, astronomų, gamtininkų, geografų, kultūros istorikų darbų lietuviškąja tematika.

25 proc. šioje dalyje užregistruotų užsienio lituanistikos įrašų paimti iš S. Baltramaičio „Bibliografinės medžiagos rinkinio...". Dalis jų aprašyta naudojantis kitais bibliografiniais šaltiniais. Nurodyti leidiniai, buvę Lietuvos universiteto, Lietuvių mokslo draugijos ir kitose Lietuvos ir ušsienio bibliotekose. V. Biržiška aprašė universiteto bibliotekos fonduose buvusių užsienio serialinių leidinių lituanistinius straipsnius.

Didesnę pusę suregistruotos lituanistikos sudaro spaudiniai vokiečių kalba. Beveik 40 bibliografinių įrašų yra lenkų kalba, po keliolika – rusų ir prancūzų, po kelis – anglų ir lotynų kalbomis. Šiek tiek daugiau nei pusę visų įrašų sudaro knygų, o likusią dalį – straipsnių aprašai.

Gerokai daugiau lietuviškų tekstų kitakalbiuose spaudiniuose ir užsienio lituanistikos aprašyta trečiojoje dalyje. Jų pagausėjo dėl didesnio domėjimosi lietuvių tauta, jos kalba, Lietuvos istorija. Ypač daug suregistruota kalbotyros publikacijų. Tai rusų kalbininkų Aleksandro Aleksandrovo, Filipo Fortunatovo, Grigorijaus Uljanovo, lenkų ir rusų kalbininkų Viktoro Požezinskio (Porzezinskij) ir Bodueno de Kurtenė (Baudouin de Courtenay), lenkų kalbininkų Aleksandro Briuknerio (Bruckner), Jano Hanušo (Hanusz), prancūzų kalbininkų Robero Gotjo (Gauthiot) ir Antuano Meje (Meillet), čekų kalbininkų Leopoldo Geitlerio (Geitler) ir Josefo Zubato (Zubaty), vokiečių

kalbininkų Adalberto Becenbergerio (Bezzenberger), Frydricho Karlo Brugmano (Brugmann), Augusto Fiko (Fick), Augusto Leskyno (Leskien), Alfredo Liudvigo (Ludwig), Džono Vilhelmo Pirsono (Pierson), Valterio Prelvico (Prellwitz), Augusto Šleicherio (Schleicher), Johano Šmito (Schmidt), Oskaro Vydemano (Wiedemann) bei kroatų, suomių ir šveicarų kalbininkų publikacijos.

Ketvirtojoje dalyje V. Biržiška, matyt, darė didesnę lietuviškų tekstų knygose kitomis kalbomis ir užsienio lituanistikos atranką. Tokiai medžiagai skirti tik 158 bibliografiniai įrašai. Dėl anotacijų stokos sunku tiksliai nustatyti, ar jie įtraukti dėl lietuviškų tekstų buvimo, ar dėl lietuviškos tematikos. Autorius suregistravo lietuviškus tekstus lotyniškose religinėse knygose, lietuviškus-lenkiškus pašnekesius, lietuviškus kalendorius kitakalbėse knygose. Šioje dalyje randame jau kai kurių minėtų užsienio kalbininkų darbų bei latvio Janio Endzelyno (Endzelin), vokiečio Reinholdo Trautmano (Trautmann) ir kitų publikacijų aprašus.

Serialiniai leidiniai. Antrojoje dalyje išsiplėtė bibliografavimo objektas. Šiuo laikotarpiu pradėti leisti lietuviški periodiniai leidiniai. Joje šiai spaudinių rūšiai V. Biržiška paskyrė 79 įrašus. Juose aprašyti šešiolikos pavadinimų laikraščiai. Tai „Nusidavimai apie evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonų“, „Keleivis“, „Lietuvininkų paslas“, „Heydekruger Anzeiger“ ir jo tęsinys „Heydekruger Kreissblatt“ (ėjo lygiagrečiai vokiečių ir lietuvių kalbomis), „Kaukehmer Wochenbote fur die litauische Niederung“ (dalis teksto lietuvių kalba), „Sommerfeld“ (vokiškas laikraštis, leidęs lietuviškus priedus). Užregistruoti ir rankraštiniai laikraštėliai – L. Ivinskio „Aitvaras“ ir J. Koncevičiaus „Kol saula užtekes rasa akis iszes“. Bibliografas pateikė istorinių žinių apie laikraščius, juos apibūdino (turinio dar neatskleidė).

Pagausėjus periodinių leidinių, padaugėjo ir šiai spaudinių rūšiai skirtų bibliografinių įrašų skaičius trečiojoje dalyje. Joje V. Biržiška aprašė 119 lietuviškų ir lietuviškų tekstų turėjusių leidinių. Iš kitakalbių leidinių jis padarė išimtį tik keletui lenkų, anglų ir prancūzų kalbomis leistų laikraščių. Bibliografas aprašė LSDP hektografiniu būdu leistus „Echo Zycia robotniczego“, „Echo Zycia robotniczego na Litwie“, „Kowienski Robotnik“ ir „Robotnik litewski“. Šenandore leistam laikraščiui „Miners Advocate“ aprašyti pretekstas buvo tas, kad jame buvo žadėti du lietuviško teksto stulpeliai, o Rygoje leistam „L'Union postale universelle“ – atskiri straipsniai lietuvių kalba.

Atgavus spaudą, labai padaugėjo lietuviškų serialinių leidinių. Ketvirtojoje dalyje V. Biržiška aprašė 128 periodinius ir tęstinius leidinius lietuvių kalba. Iš kitakalbių leidinių padaryta išimtis dešimčiai, iš jų aštuoniems lenkų, vienam vokiečių ir vienam rusų kalba. Visi lenkiški leidiniai, išskyrus „Litwa", priklausė Lietuvos socialdemokratų partijai. Aprašytuosius vokišką („Algemeine Litauische Rundschau") redagavo J. Vanagaitis, rusišką („Vodnaja kultura") – iš Minsko atsikėlęs lietuvis J. Ložinskis. Taigi, aprašydamas ir šios rūšies dokumentus, bibliografas griežtai nesilaikė kalbinio atrankos principo, o vadovavosi platesniu – tautiniu bibliografinės atrankos principu.

Vaizduojamosios dailės leidiniai. Trečiojoje dalyje bibliografas aprašė vienuolika vaizduojamosios dailės leidinių: eiliuotą lietuvių pasveikinimo adresą Vokietijos imperatoriui Prūsijos karaliui Vilhelmui II, Antano Miluko „Lietuvišką albumą" (dvi laidas), Jono Žiliaus „Albumą lietuviškos parodos Paryžiuje 1900 metuose" ir kt. Keletas bibliografinių įrašų skirta spektaklių ir švenčių afišoms. Prasčiau pavyko atspindėti JAV pasirodžiusius leidinius.

Ketvirtojoje dalyje aptiktas tik vieno paveikslo aprašas.

Natų leidiniai. Natų leidiniai ilgą laiką sudarė menką spaudos produkcijos dalį. Trečiojoje veikalo dalyje randame Christiano Barčo „Dainų balsų", Adalberto Becenbergerio (Bezenberger) penkių liaudies dainų, Aleksandro Burbos lietuviškų mišių, Leono Eremino natų mišriems ir vyrų chorams, Antano Juškos lietuvių liaudies dainų melodijų, Petro Juozo Pranaičio mazurkų ir polkos, Vydūno liaudies dainų rinkinio „Lietuvos aidas" aprašus.

Produktyviausias natų leidinių skaičiumi buvo Vincas Kudirka. Bibliografas užregistravo jo Tilžėje ir Leipcige pasirodžiusius vienuolika natų leidinių. Iš viso V. Biržiška šioje dalyje aprašė 24 tokius leidinius.

45 natų leidiniai suregistruoti ketvirtojoje dalyje. Tai Juozo Naujalio, Vinco Kudirkos, Miko Petrausko, Česlovo Sasnausko ir kitų kompozitorių kūrinių natos, keletas dainų rinkinių.

Žemėlapiai. Trečiojoje dalyje aprašyti ir trys žemėlapiai, kuriuos sudarė Jonas Šliūpas ir Antanas Macijauskas. Bibliografui liko nežinomas bene Briuselyje išleistas Jono Bielinio sudarytas Lietuvos žemėlapis.

Ketvirtojoje dalyje žemėlapių aprašų nepavyko užtikti, nors dabar bibliografai turi duomenų apie keletą šios rūšies spaudinių.

Rankraščiai. Pirmojoje dalyje V. Biržiška suregistravo svarbių lietuvių raštijos istorijai rankraščių. Joje randame žymaus XVI a. Rytų Prūsijos raštijos

atstovo Jono Bretkūno (1536–1602), vieno žymiausių grožinės literatūros pradininkų, poeto klasiko Kristijono Donelaičio (1714–1780), giesmių autoriaus ir vertėjo Jono Hurtelijaus (apie 1610–1666), pirmosios spausdintos lietuvių kalba gramatikos autoriaus, giesmyno ir maldaknygės parengėjo Danieliaus Kleino (1609–1666), poeto Antano Jackaus Klemento (1756–1823), lietuvių literatūros pradininko, giesmių ir psalmių vertėjo Abraomo Kulviečio (1510–1545), vieno lietuvių pasaulietinės literatūros pradininkų, lietuvių kalbos žodyno, gramatikos ir poetikos autoriaus Kristijono Gotlibo Milkaus (apie 1736–apie 1806), D. Kleino talkininko Frydricho Pretorijaus (1624–1695), lietuvių raštijos pradininko, giesmių į lietuvių kalbą vertėjo Stanislovo Rapolionio (apie 1485–1545), poeto ir vertėjo Adomo Frydricho Šimelpenigio (1699–1763) ir kitų autorių rankraščių aprašus. Tarp užregistruotų rankraščių yra Biblijos vertimai, giesmės, psalmės, maldos, popiežiaus bulių vertimai, pamokslai, vyskupų aplinkraščiai, miško sargų, baudžiauninkų, tijūnų, dešimtininkų, sėjikų, liudytojų, bažnyčios seniūnų ir pan. priesaikos, rankraštinės gramatikos, eiliuoti sveikinimai Prūsijos karaliui, žodynai, dainų ir eilėraščių tekstai, įrašai albumuose ir knygose ir t. t.

V. Biržiška aprašė Lietuvos universiteto bibliotekoje, Karaliaučiaus valstybiniame archyve ir universiteto bibliotekoje, Lietuvių mokslo draugijoje, Peterburgo viešojoje bibliotekoje ir kituose archyvuose bei bibliotekose išlikusius rankraščius. Dalį jų bibliografas aprašė pagal šaltinius.

Antrojoje dalyje užregistruota apie pusantro šimto rankraščių. Absoliučią jų daugumą sudarė lietuviški rankraščiai. Tai rašytojo ir švietėjo Mikalojaus Akelaičio (1829–1887), poeto ir vertėjo Valerijono Ažukalnio-Zagurskio (1818–1847), istoriko, rašytojo Simono Daukanto (1793–1864), poeto ir vertėjo Edvardo Jokūbo Daukšos (1836 – apie 1890), kalendorių sudarytojo, vertėjo ir švietėjo Lauryno Ivinskio (1811–1881), botaniko ir švietėjo Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos (1771–1849), poeto Dionizo Poškos (apie 1757–1830), rašytojo Simono Tado Stanevičiaus (1799–1848), poeto Antano Strazdo (1760–1833), rašytojo, Žemaičių vyskupo Motiejaus Kazimiero Valančiaus (1801–1875) ir kitų autorių darbų rankraščiai. V. Biržiška taip pat aprašė ir keletą kitakalbių rankraščių, kuriuose buvo tekstų lietuvių kalba. Visi rankraščiai buvo saugomi Lietuvos ir užsienio bibliotekose (Lietuvos universiteto, Žemaičių seminarijos, Kretingos vienuolyno, Lietuvių mokslo draugijos ir kt.), archyvuose (Metropolijos kapitulos ir kt.), muziejuose, pas privačius asmenis. Dalį rankraščių bibliografas aprašė pagal šaltinius.

Rankraščiai registruoti ir trečiojoje dalyje. Tarp jų minėtini: Mikalojaus Akelaičio (1829–1887) lietuvių kalbos žodynas, poeto Juliaus Anusavičiaus (1832–1907) eilėraščių rinkinys, Petro Armino (1853–1885) chrestomatija, Jono Balvočiaus (1842–1915) lietuvių-lenkų kalbų žodynėlis, keletas Antano Baranausko (1835–1902) rankraščių, Jono Bąsanavičiaus (1851–1927) elementorius, Aleksandro Burbos (1854–1898) Labanore užrašytos dainos, keletas Silvestro Gimžausko (1845–1897) ir Lauryno Ivinskio (1811–1881) rankraščių, Vinco Kudirkos (1858–1899), Adolfo Lapinskio dainų rinkinys, Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekoje buvęs Adomo Mickevičiaus (Mickiewicz, 1798–1855) „Krymo varpelio" vertimas, vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio (1834–1908) aplinkraščiai, Jono Staugaičio (1868–1952) botanikos terminų žodynas, Motiejaus Kazimiero Valančiaus (1801–1875) ir kt. rankraščiai. Dauguma aprašytų rankraščių buvo Rusijos geografinėje draugijoje, Lietuvos universiteto bibliotekoje, Kultūros muziejuje ir pas privačius asmenis.

Ketvirtojoje dalyje rankraščių V. Biržiška neregistravo.

BIBLIOGRAFINIO ĮRAŠO STRUKTŪRA

Pagrindiniai bibliografinio įrašo elementai „Lietuvių bibliografijoje" yra šie: įrašo numeris, aprašas, dokumento buvimo vieta, anotacija („prierašas"), po to nurodomos bibliografinės priemonės, kuriose dokumentas buvo aprašytas anksčiau (žr. 3, 4 pavyzdžius). Taigi bibliografiniame įraše bibliografas fiksavo kiekvieną dokumento ir jo registravimo istorijai svarbų faktą.

Aprašo pamatą V. Biržiškai sudarė antraštinis puslapis. Spaudinius gotiškuoju raidynu jis aprašė lotyniškomis raidėmis, o žinias apie raidyną nurodė pastabose.

Pateikiame visų rūšių dokumentų aprašų pavyzdžius.

Prūsų kalbos ir raštijos paminklai

2. **Catechismus** // jn preussnischer // sprach, vnd/da // gegen das // deutdsche // 1545 // Gedruckt zu Konigszberg // jnn Preussen durch // Hans weinreich // MDXLV (got.) 4 p. nžk.. (išspausdinta viso 197 ekz.).

(d. 1, sklt. 1)

4. *Mossuidas Waitkunas* (mirė 1562 m.)— Cate//chismvsa pra//sty Szadei, Makslas skai// tima raschta yr giesmes// del krikscziamstes bei del// berneliu iaunu nauiey// suguldıtas// Karaliavczvi, VIII// dena Meneses Sausia// Metu vszgimima Diewa// M..D. XLVII// Soli Deo gloria (gale): Ischbrvktas Karaliav//czui per Jana Weinreicha Metusu// yr dienagi kaip ant pradzias// Knigeliu yra// (got.) 16⁰. 79 p.

Vienintelis žinomas ekz. Karaliaučiaus Univ. Bib. Cc 495[8].

Autorius: Martynas M a ž v y d a s; eilės Ad magnum Ducatum Litvaniae; lot. prakalba: Pastoribus et ministris Ecclesiarum in Lituania gratiam et pacem. Toliau eiliuota lietuvių prakalba. Nuo 13 iki 16 p. — elementorius; nuo 17 iki 39 p. katechizmas; nuo 40 p. „Giesmes szwentas" su gaidomis.

Perspausdino: ištisai iš fotografijos prof. J. Gerullis Mažvydas 1922 m. p. 1—79 ir XV-XVII; A Bezzenberger — Litauische u. Lettische Drucke I Göttingen 1874 p. 1—37; dalinai Schhleicher — Lituanica (Sitzungsb d. Wiener Ak., Philos. — hist. Classe 1853 XI 87 p.; lotynų prakalbą išspausdino Mannhardt — Magazin, hrg. von der lettisch. liter. Gesellsch. XIV 129 p.; lietuvių prakalbą ir atskirus pavyzdžius išspausdino L. Geitler — Litauische Studien 1875 1—10; ištraukas paduoda E. Volter Liet. Chrest. I 1901 3—15 p.; A. Leskien — Litauische Lesebuch 102. Be ankščiau minėtų autorių, paduodančių žinių ir apie patį veikalą: J. J. Quandt prakalboj prie 1735 m. Biblijos; K. Estreicher Bibliogr. pol. XIX 97 p., XXIII XXXIV p.; XXII 594 p. M. Stankiewicz Bibliografja litewska II Kraków 1889 1—5 p.: A. Bezzenberger. Mit. d. lit. liter. Gesel. V 357—358 p., Götting. gel. Anz. 1874 1484—1486 p. ir 1875 268 — 272 p., A. B. Klaipėdiškis Prūsų Lietuvių Raštija 1913 7—8; Baltramaitis 4, Rhesa Gesch. lit. Bibel. 1816 5 p.; P. Tschakert Urkundenb. zur Reformation s gesch. Preusses Bd. 43—45, A. Schleicher Lituanica Wien 1853 83 p.; A. Bezzenberger Beitr. z. Gesch d. lit. Spr. 1877 V p.; Dzien. Wil. 1824 I 381—385; 1828 V 252—253. A. Brückner „Ref. w Polsce" 1921.

3 pavyzdys. Pirmosios lietuviškos knygos bibliografinis įrašas

401. Kristijonas **Mertikaitis** — Wisokios naujos Giesmes arba Ewangeliszki Psalmai, Kurrios pirm to taipo po wiena kaip ir per keles į mažas Knygeles suraszytas buwo, ale dabar į wienas Knygas surinktos ir ant Welijimo keliû nûbaznû Dûsziû į Druką padûtos. Königsberg 1800 got. r.

113 giesmių, išleistų kareivio Kristijono Mertikaičio iš Nidos. Dalinai jos M. sudėtos, dalinai paimtos iš Ostermeyerio ir iš atskirų giesmių ir jų rinkinių, spausdintų antroj XVIII am. pusėj ir bibliografijai nežinomų. Mielckė jas aštriai peikė; bet jos turėjo didelį pasisekimą. 2 laida 1817 m. turėjo 147 giesmes, 3 — apie 1820 — 179, 4 — 1825 m. (pavadinta trečia) — 323 (pridėta antrą dalį); tarp 1826 ir 1855 m. išėjo dar dvi tokios laidos apie 1838 ir apie 1845 m.; 1856 m. — 7 l. — 364 g. (pridėta trečią dalį); 10 laida 1864 m.; 11 laida (fak. 12-ta) 1874 m., 12. l. 1876 m.; paskutinė laida 1903 m. Spausdinta daugiausia Tilžėj pas Postą ir Klaipėdoj pas Holzą ir Šernių.

Mielcke Giesmes 1806 (prakalba); **Baltramaitis** 173 N.; **J. Sembritzki** Altpr. M. 1889 359 p. **R. Schwede** M. LLG XVI H 1891 404–405 p. **A. B. Klaipėdiškis** 17 p., Wisokios naujos Giesmės 1874 m 682—684 p.

407. **Karunka** żywata Jezusa Christusa Pona ... ysz lękiszka yszguldita yr i druka paduota m. 1801. Wilniuje. Druk. K. K. Bazilionu 16°.

Ar nebuvo perspausdinta 1830 ir 1842 m. kaipo „Karunka apie szirdi Jezusa Chrystusa"?

Bazilionų spaustuvė Vilniujė veikė nuo 1628 m. iki 1839 m., kuomet buvo uždaryta. 1845 m. buvo parduota iš varžytinių — dalį jos įgijo T. Glücksbergas, kitą dalį A. Dvorčius.

S. Abramowicz Cztery wieki 1925 74–79 p. **Niezabitowski** Dzien. Wil. 1824 I 388 p.; **Jocher** 7017 N; **Baltramaitis** 176 N.; **Rogalski** 1828 437 p.

4 pavyzdys. Bibliografiniai įrašai

Atsišaukimas

5793. [Vincas **Mickevičius**] – Apie žydų mušimą. [21 VI 05. Spauzdinta slaptoj partijos spaustuvėj] (Tilžėje. M. Jankaus spaustuvėje). 2 p. 23×14 cm.

(d. 4, t. 1, sklt. 1609)

Knyga

5855. G. **Petrovas** – S. **Kairiukščiutė** – Pėdom Kristaus. Parašė G. **Petrovas**. Lietuviškai vertė Steponija Kairiukščiutė. Boston Mass. Turtu ir spauda „Keleivio". 1905. 176 p. 16×12,5 cm.

(d. 4, t. 1, sklt. 1618)

Kontrafakcinis leidinys

XII. **Gywenimas szwencziauses Marios** Panos. Wilnuoje. Spaustuwiej Juzupa Zawadzkie 1855. 112 p. (Tilžėje? 1882? pas Reylenderį?).

Daugiau kontrafakcinių leidinių aprašų parodyta 4 pavyzdyje.

(d. 2, sklt. 234)

Straipsnis

5984. Oskar **Wiedemann** – Litu-slavisches – Betr. z. K. d. ind. Spr. XXIX. 1905. 311–320 p.

(d. 4, t. 1, sklt. 1638)

Lietuviškas tekstas kitakalbiame spaudinyje

5592. **Directorium** horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi ...In Annum Domini... MCMVI... Vilnae. Typis Josephi Zawadzki. 1905. 215+114 p.

(d. 4, t. 1, sklt. 1570)

Vaizduojamosios dailės leidinys

4092. [A. **Milukas**] – Lietuviszkas Albumas. Lithuanian Album. Kasztais kun. A. Miluko. Shenandoah, Pa. 1898. 4+42 p.

(d. 3, sklt. 1055)

Natų leidinys

5821. J. **Naujalis** – Sonetas. Vienam balsui baritonui arba mezzo-sopranui su fortepionu. Muzika J. **Naujalio**. Žodžiai J. **Margalio**. Kaune. 1905. 5 p.

(d. 4, t. 1, sklt. 1613)

Žemėlapis

4416. A. **Maciejauskas** – Žemlapis Lietuviškai Latviško krašto. Karte von Litauer-Lettenland. Mastalas 1 tikro 840.000 didumo arba 20 viorstų angliškame colyje. Išduotas inžin. A. **Maciejauckio**. Sukrauta pas išleistoją Nevsky 111. Petersburg. Kartografičeskoje zavedenije A. Iljina Speterburg (1900). Prekė 1 rub.

(d. 3, sklt. 1127)

Rankraštis

534. Simanas **Daukantas** – Darbay senuju Lituwiu yr Žemayczįu (Raszita metuse 1822). 883 p. 4.

(d. 2, sklt. 135)

Periodinis leidinys

5978. **Varpas** politikos, literatūros ir mokslo mėnesinis laikraštis. Metai XVII. 1905. Atsakomasis red. J. Lapinas. Spauzdinta pas Otto v. Mauderodę, Tilžėje. 1–12 N. 134 p.

(d. 4, t. 1, sklt. 1636)

Paties ar kitų atskleistus asmenvardžius V. Biržiška rašė laužtiniuose skliaustuose. Kitataučių pavardes bibliografas pateikė originalo forma:

Bezzenberger Adalbertas,
Kondratowicz Ludwik,
Merimee Prosper.

Periodinio leidinio aprašas, kuriame atskleistas jo turinys, parodytas 5 pavyzdyje. Iš jo matyti, kad straipsniai surašyti tokia tvarka: pradžioje abėcėliškai išvardyti pavarde ar atskleistu slapyvardžiu pasirašyti straipsniai, po to – nenustatytais slapyvardžiais ir nepasirašyti straipsniai. Šis metodinis sprendimas padėjo atskleisti periodinių leidinių bendradarbius ir iš dalies jų turinį (anotacijų čia V. Biržiška nevartojo). Kaip jau minėta, jam įgyvendinti reikėjo labai daug laiko.

Svarbią bibliografinio įrašo dalį sudaro „prierašai". Juose V. Biržiška pateikia bibliografinius duomenis, kurių trūksta apraše, knygos išleidimo istoriją, autorių biografinius duomenis. Leidinyje randame aprobatų tekstus, žinias apie ryšį su kitais spaudiniais, vertimų originalus, įžangas ir jų autorius, periodinių leidinių redaktorius, jų nuobaudas. Vertingi duomenys apie spėjamas spaustuves, spaustuvininkus, spausdinimo lėšas, spaudinių priedus, kainą,

7994. **Lietuvaitė.** Moterų laikraštis, išeinąs vieną sykį į mėnesį. 1 metai. Kaunas. 1910. Saliamono Banaičio spaustuvė 1—12 N. 176 p.

Šv. Kazimiero Dr. Biblioteka.

Redaktorė-leidėja T. **Kobelinskaitė.** Faktinas redaktorius kun. Pov. **Januševičius.** Jo parašyta daugumas straipsnių įvairių moterų pavardėmis ir slapyvardžiais.

Marijona **Aleksytė** Naudokimės talentais 8; Kunegunda **Biržiškaitė** (Kunegunda Biržaitė) Kaip šerti kiaules 2; A. **Dambrauskas** (A. J.) Didžiausio galvočiaus bažnyčia 5/6; P. **Gaigalytė** Mergaičių pirkliai 8; Kun. J. **Gendrėnas** Linkuva 10; T. **Glemžaitė** Apie kalbą 2; J. **Gvildys** (Vabalninko Juozas) Moterų papročiai įvairiose Lietuvos vietose 4; Pov. **Januševičius** (P. J., P. G., P. Gr., Paulina Gražulytė) Nuo redakcijos 1, LK MDr. amatų mokykla 3, Kas yra reikalingiausia Lietuvos moterų ir mergaičių būvio pagerinimui 4—7. Gražybė 5—12, Kai kurios mūsų laiko ypatybės 7—9, Kokį aš pelną turėsiu 9—10, Kaip išsisaugoti nuo senatvės 9, Apie susipratimą apskritai 11—12; Ona **Januševičiūtė** (Ona Biržietė) Būkime tobulos 1. Mūsų teisės ir veiklumas 1; Z. **Jastremskaitė** (Zosė Jastr-tė) Mokinkimės amatų 9, 11, Kur mūsų laimė? Turtas 12, Imkimės už pramonijos 12; Pelicija **Indrulaitė** Mano mintis (eil. 18), Švarumas ir nešvarumas 9, Paukštelis (eil. 9), Moterų klausimas ir mūsų apsileidimas 10. Mūsų gudruolių pasielgimas (eil. 10), Viktorija 12; Ona **Jovaišytė** Kas man rūpi 10; P. **Kemešis** (P. K.) Rusijos blaivininkai ir mes 4—8; Teresa **Kobelinskaitė** (T. K.) Žemaičių vyskupo ingresas 5/6; J. **Mikuckis** Lietuvaitei (eil. 7), Tėvynei (eil. 9), Duok kelią (eil. 9), Gimtąjai šaliai (eil. 10), Pilekalnis (eil. 10); Kazimiera **Povilaitytė** Naminė ūkė ir žmonių apsišvietimas 2; P. **Povilaitytė** Amžinai minėtina lietuvių karė ties Žalgiriu 1

5 pavyzdys. Serialinio leidinio bibliografinis įrašas

iliustracijas. Kartais V. Biržiška aprašė ir tiražo bei rankraščių likimą, nurodė įrašus jo paties ar kitų matytuose egzemplioriuose. Bibliografas stengėsi atskleisti spaudinių turinį, užfiksuoti perspaudus ir knygų vertimus į kitas kalbas, apibūdinti spaudinyje buvusius tekstus kitomis kalbomis. Prierašuose jis nurodė šaltinį, kuriuo remiantis buvo aprašytas vienas ar kitas neišlikęs spaudinys, diskutavo su ankstesniais bibliografais dėl jų pateiktų duomenų tikslumo. Bibliografas nurodė literatūrą apie kai kuriuos autorius, rankraščių istoriją, serialinius leidinius ir pan. Ypač gausu prierašų pirmojoje dalyje. Trečiosios dalies pratarmėje autorius prisipažino, kad „tiek antrojoj, tiek trečiojoj dalyj knygų istorija ir autorių gyvenimo man jau mažiau rūpėjo, nes šiam laikotarpiui, rūpimam ne tiek kalbininkams, kiek literatūros istorininkams, yra daug platesnė ir plačiau imama biografinė literatūra, ko negalima pasakyti apie pirmąją ..." (d. 3, p. [2]). Daugiau istorinių žinių šiose dalyse pateikiama apie kontrafakcinius leidinius.

Kadangi nurodyta dokumentų buvimo vieta, tai V. Biržiškos „Lietuvių bibliografiją" galima laikyti suvestiniu lietuviškos spaudos katalogu. Jame, be didesniųjų Lietuvos bibliotekų, išvardytos asmeninės ir kai kurių užsienio šalių (Lenkijos, TSRS, Vokietijos ir kt.) bibliotekos, turėjusios lietuviškų knygų ir rankraščių.

Bibliografas nurodė savo pirmtakų bibliografijos darbus, kuriuose vienas ar kitas dokumentas buvo aprašytas. Tai atskleidžia jų bibliografavimo istoriją ir yra svarbus šaltinis, rodantis, kuo remiantis buvo aprašyti neišlikę ar nerasti dokumentai.

SLAPYVARDŽIAI

Lietuvių spaudoje jos draudimo metais ir vėliau autoriai labai plačiai vartojo slapyvardžius. Juos V. Biržiška aiškinosi remdamasis archyvine medžiaga, publikacijomis, atsiminimais, pačių autorių pateiktomis žiniomis. Dažnai jis pasikliovė savo intuiticija. Trečiosios dalies prakalboje bibliografas tarp pagrindinių šaltinių nurodo K. Griniaus skelbtą ir nepublikuotą medžiagą („Varpas" ir „Ūkininkas"). Jo duomenis V. Biržiška vėliau patikslino pagal universiteto bibliotekos 1934 metais įsigytą šių laikraščių archyvą. Jis taip pat naudojosi J. Tumo darbais („Žemaičių ir Lietuvos apžvalga", „Tėvynės sargas"). „Darbininkų balso" slapyvardžius atskleidė A. Janulaitis.

Bibliografas išreiškė viltį: „tikiuos, kad patys spaudos uždraudimo laiko kovų dalyviai, gavę į rankas šią bibliografiją, nepatingės tiek atitaisyti klaidingus slapyvardžių aiškinimus, tiek išaiškinti tuos, kurie bibliografijoj nebuvo dar atskleisti ir tuo būdu padės įvesti į to laiko mūsų literatūrą visą eilę naujų asmenų" (d. 3, p. [1]). Rašydamas apie slapyvardžių atskleidimo perspektyvą, autorius teigė, kad „laiko tarpui ligi 1919 metų turėtume išvesti dienos švieson visus mūsų autorius, nors ir nežymius" (d. 3, t. 1, p. [1]).

Kiekvienoje dalyje didelė pataisymų ir papildymų dalis buvo skiriama slapyvardžiams. Dažnai buvo taisomos slapyvardžių atskleidimo klaidos. Dalis slapyvardžių liko atskleista tik pagalbinėse rodyklėse. Galutiniai šio darbo rezultatai atsispindi 1943 metais išleistame leidinyje „ Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės" (2 d.). Jame užfiksuoti galutiniai bibliografo sprendimai dėl slapyvardžių, vartotų iki 1914 metų, dešifravimo. Taigi be šio leidinio susigaudyti „ Lietuvių bibliografijos" slapyvardžių taisymuose ir papildymuose būtų gana nelengva. Nepatyręs bibliografas gali suklysti pats ir suklaidinti informacijos vartotoją. Dalis vėlesnio laikotarpio slapyvardžių buvo įtraukta į rankraštyje likusį leidinėlį, o dalis liko atskleista 1915–1926 metų rodyklių rankraščiuose ir Lietuvos universiteto bibliotekos turėtuose periodiniuose leidiniuose.

BIBLIOGRAFINIS GRUPAVIMAS

Bibliografiniai įrašai visose „Lietuvių bibliografijos" dalyse sugrupuoti pagal leidimo (rankraščiai – pagal parašymo) metus, o kiekvienų metų ribose – abėcėliškai (pagal autorių ar antraščių abėcėlę, žr. 6 pavyzdį). Pasak V. Žuko, „taip dėstant literatūrą, galima buvo parodyti jos istorinę raidą". L. Vladimirovo nuomone, „chronologinis-autorinis medžiagos išdėstymo „Lietuvių bibliografijoje" principas neleido parodyti spaudos produkcijos turinio ir ne tik sumažino bibliografinio darbo informacines galimybes, bet ir jo mokslinę bei visuomeninę reikšmę" (Lietuvos TSR bibliografija, serija A. Vilnius, 1969, t.1, p. 65).

Bibliografinei paieškai palengvinti bibliografas pačiame tekste vartojo įvairias nuorodas:

A. **Agaras** ž. A. **Maciejauskas** (Fabrikų įstatai), (Lengvutė Lietuvos istorija);

A. **Alekna** ž. A. **Stutzer** (Kuo ir kaip tręšti žemė);

1851

923. Lorenz **Diefenbach** — Vergleichendes Wörterbuch der germ. Sprachen mit besonderer Berücksichtigung der romanischen, l i t h a u i s c h - slawischen u. keltischen Sprachen und mit Zuziehung d. finnischen. Frankfurt a. M. 1851. 8°

Baltramaitis Sbornik 6438 N.

924. Tadas **Juzumawiczius** — **Jeronimas Raczkauskis** — Senas Auksa Ałtorius arba surinkymas iwayriu małdun yr giesmiun Diewabaymingam Katalykuy wysokiunsy atsyejimunsy reykalingu parweyzietas yr su pridieimu trumpa pamokima apey Sakramęta Pakutos S. yr nekuriun reykalingesniun małdun yr giesmiun. Ysz nauja spaustuwien paduotas. Wilniuje Kasztu yr Spaustuwi A. Dworcziaus 1851. 22+516+6 p.

LUB.

Dv. cenz. Ks. F. Siliński 1851 I 17 ir Biskup Wileński Wacław Żyliński 1851 I 20. Przedrukować pozwolono A. Muchin 1851 VII 24.—Faktinas lietuvių knygų cenzorius nuo 1851 m. pradžios ekskunigas Antanas Petkevičius. Šventės 1851—1872 m.

Baltramaitis 442 N.; Pried. Žurn. Min Nar. Prosv. 1851.; **Kornilov** Russkoje Dielo I 1908 482.

925. Tadas **Juzumawiczius** — Jeronimas **Raczkauskis** — Senas Auksa Ałtorius... Wilniuje Kasztu yr spaustuwi A. Dworcziaus 1851. 546 p.

Priedas Žur. M. N. Pr. 1851 ir 1852 mini du S. A. Al. pas Dvorcą 1851 m išsp. — vienas 545 p., kitas 544 p.

6 pavyzdys. Bibliografinių įrašų išdėstymas metų ribose

Antrosios Marijampolės paskaitos ž. M. **Gustaitis**;
Directorium ... pro Dioecesi Telsensi ž. **Ordo** divini officii;
Humoras ir Satyra ž. **Juokų Mylėtojas**;
Laikraščio „Saules" Kalendorius ž. **„Saulės" Kalendorius.**

Kaip matome, tai yra nuorodos iš slapyvardžių į asmenvardžius, vertėjų pavardės, knygų antraštės ir jų autoriai. Tokia nuorodų sistema dažnai leidžia pasinaudoti leidiniu tiesiogiai (ne per pagalbines rodykles).

PAPILDYMAI IR PATAISYMAI

Kiekvienoje leidinio dalyje, pradedant antrąja, bibliografas skelbė ankstesniųjų dalių pataisymus ir papildymus. Taigi paskelbti ketveri pirmosios, treji antrosios, dveji trečiosios ir vieni ketvirtosios dalies pirmojo tomo pataisymai ir papildymai. Ypač didelės apimties yra pirmosios dalies papildymai – pirmieji, V. Biržiškos teigimu, „sudaro net 5/8 pirmosios dalies teksto" (d. 2, p. [1]). Skelbdamas jos antruosius papildymus, bibliografas manė, kad „pirmoji dalis, galimas daiktas, galės greitai pasiekti apytikrio pilnumo" (d. 3, p. [1]).

Nuolat kaupti ir skelbti papildymus ir pataisymus vertė paties bibliografo pastebėtos klaidos, likusios korektūros klaidos, recenzijose nurodytos spragos, vėliau surasti spaudiniai ir rankraščiai, Lietuvos universiteto bibliotekos įsigytos naujos knygos, knygotyrinių publikacijų, pateikiančių naujų duomenų apie žinomus spaudinius, pasirodymas.

Papildymai gaudavo laisvą bibliografinio įrašo numerį su raidėmis a, b, c ir t. t. Taigi dalių paskutinis įrašo numeris nerodo jose užregistruotų dokumentų tikrojo skaičiaus. Visi pataisymai ir papildymai K. Estreicherio pavyzdžiu buvo spausdinami vienoje lapo pusėje. Juos sukarpius, atskirus įrašus buvo galima įklijuoti atitinkamose rodyklės vietose.

Bibliografinės paieškos metu būtina įsitikinti, ar vienas arba kitas bibliografinis įrašas vėliau V. Biržiškos nebuvo išbrauktas, pataisytas ar papildytas. Tik tokiu atveju nesuklysime patys ir nesuklaidinsime informacijos vartotojo.

Nors, kaip teisingai teigia V. Žukas, „gausūs papildymai daro nebaigto darbo įspūdį", jie atskleidžia bibliografinio darbo virtuvę. Rodyklės išleidimo atidėjimas iki tobulo varianto parengimo būtų buvęs milžiniškas nuostolis ne tik bibliografijai, bet ir mokslui.

PRATARMĖS IR PAGALBINĖS RODYKLĖS

Visose dalyse V. Biržiška įdėjo pratarmes (jas vadino įžangomis, prakalbomis). Jose autorius nurodė savo darbo šaltinius (bibliotekas, paramą teikusius asmenis ir pan.), pateikė žinių apie vieną kitą metodikos naujovę, papildymus. Pirmosios dalies pratarmėje jis įdėjo bibliografijos šaltinių apžvalgą. Vertinant pratarmes pagal dabartinės metodikos reikalavimus, jose trūksta daugelio būtinų dalykų: duomenų apie bibliografinio įrašo struktūrą, aprašą, grupavimą, pagalbinių rodyklių sudarymo metodiką ir pan.

Naudojimąsi leidiniu labai palengvina pagalbinės rodyklės (žr. 2 lentelę). Pagrindinė pagalbinė rodyklė yra **autorių ir knygų antraščių** rodyklė (žr. 7, 8 pavyzdžius). Ji įdėta visose keturiose dalyse (IV dalies antrojo tomo rodyklė apima tik papildymus iki 1909 metų imtinai). Į ją pateko autoriai, vertėjai, knygų ir kitų rūšių spaudinių antraštės, nuorodos. Rodyklėje nurodomos dalies autorių (matyt, tik žinomos) gyvenimo datos:

Daukantas Simanas (1793 X 28 – 1864 XI 24)
Galvanauskas Ernestas (g. 1882).

2 lentelė. *„Lietuvių bibliografijos" pagalbinės rodyklės*

Dalis	Pagalbinės rodyklės
I	Autorių ir knygų antraščių rodyklė Spaustuvių rodyklė
II	Autorių ir knygų antraščių rodyklė 1846–1864 metų kontrafakcijos: A. Alfabetinis kontrafakcijų sąrašas; B. Chronologinis kontrafakcijų sąrašas kontr. metų tvarkoj; C. Chronologinis kontrafakcijų sąrašas tikrųjų spausdinimo metų tvarkoj Autorių ir knygų [antraščių] rodyklė (apima papildymus)
III	Rodyklė [mišri rodyklė] Kontrafakcijos [abėcėlinė rodyklė] Papildymų rodyklė [autorių ir knygų antraščių rodyklė]
IV, t. 1	Rodyklė [mišri rodyklė] Pataisymų ir papildymų rodyklė [autorių ir knygų antraščių rodyklė]
IV, t. 2	Papildymų rodyklė [autorių ir knygų antraščių rodyklė]

Autorių ir knygų antraščių

RODYKLĖ

7 pavyzdys. Pagalbinės rodyklės fragmentas

Kajp nuspakajyti sumeniją—(kontr. 1860 –1888) XLVI 276; (kontr. 1860 – 1889) XLVII 276, (kontr. 1860 – 1890?) XLVIII 276; (kontr. 1860 – 1892) XLIX 276; (kontr. 1860 – 1895?) L 276.

Kajrys Klemensas (1835—1864 V 16) Gerażodis (1858) **1150** 251—252.

Kayro -- ž. Kairys.

Kalba ant wiru uliczos ž. Iwinskis (Kal. 1862) 299; — dviejų żmogų (kontr. 1862—1891) CXVI 307—308.

Kalbesei — (szeszolika) ž. Kelch J. (1802) 108; (szeszolika) ž. Kelch J. (1820) 131; ž. Kelch (1835) 166.

Kałborieda — ž. Gross (1835) 164.

Kalbos — dalykai ž. Grammatika; — liet. liežuvio ž. Juszka (1861) 283.

Kalbos dusziu — ž. Sawickis (1829) 152 – 153.

Kalendoriai — ž. Iwinskis (1846) 191—192; ž. Iwinskis (1847) 196; ž. Szesnakas (1847) 198; ž. Iwinskis (1848) 200; ž. Szesnakas (1848) 200; ž. Iwinskis (1849) 205; ž. Iwinskis (1849) 205; ž. Szesnakas (1849) 207; ž. Iwinskis (1850) 210—211; ž. Szesnakas (1850) 211; ž. Iwinskis (1851) 213; ž. Szesnakas (1851) 216; ž. Meszkatis (1852) 217; ž. Szesnakas (1852) 218; ž. Meszkatis (1853) 222; ž. Szesnakas (1853) 223; ž. Meszkatis (1854) 227; ž. Szesnakas (1854) 228; ž. Iwinskis (1855) 230; ž. Meszkatis (1855) 322; ž. Szesnakas (1855) 233; ž. Iwinskis (1856) 236; ž. Meszkatis (1856) 237

8 pavyzdys. Autorių ir knygų antraščių rodyklės fragmentas

Pagalbinėje rodyklėje kartais pažymėtos ir autorių pareigos:

Gedgaudas Antanas kun.
Grajauskas Juozas kun.

Joje bibliografas pateikia ir nuorodas iš įvairių pavardės formų į priimtąją:

Donaleitis Chr. ž. Donalitius
Duonelaitis ž. Donalitius.

Nuorodose iš slapyvardžių į tikrąsias autorių pavardes taip pat nurodomi metai ir skiltis, o straipsnio autoriui – ir serialinio leidinio pavadinimas:

Dewinakis J. ž. Daukantas Sim. (1846) 190
Galvočius ž. Slančauskas M. (V. Ž. 1905) 1647
Gandras ž. Dambrauskas Andrius (? Vnb. 1909) 2106.

Personalinėje rubrikoje nurodomi knygų pavadinimai (kartais tik pirmas žodis), metai ir įrašo numeris bei skiltis, kurioje jis yra. Pabaigoje išvardijami visi slapyvardžiai.

Neatskleisti slapyvardžiai įrašyti tokia forma:

Ganytojas sl. (Piemenėliaus dovanėlė 1907) **6051** 1802
Garbač sl. (Echo 1906) 1681
H.A. sl. (Šltn. 1908) 1968.

Knygų antraštės sutelktos vienoje rubrikoje pagal pirmąjį ir pagrindinį antraštės daiktavardį. Pavyzdžiui, knygos antraštė „Vyrausi dalykai taip nusidavimų, kaip ir atskirtųjų mokslų evangeliškos bei rymiškos vieros, arba Bažnyčios“ pateikta rubrikose:

Dalykai – vieros, vyrausi
Vyriausieji – ... dalykai vieros.

Dalykines primenančios rubrikos neturi klaidinti – jose dažniausia nurodomi tie spaudiniai, kurių antraštėse yra vienas ar kitas žodis, o ne visos publikacijos vienu ar kitu klausimu. Išsamumu nepasižymi ir atskiroms spaudinių rūšims, tipams, žanrams, mokslo šakoms skirtos rubrikos.

Autorių ir antraščių rodyklės nuolat plėtėsi ne tik dėl spaudinių kiekio didėjimo, bet ir todėl, kad buvo įtraukiamos rubrikos iš serialinių leidinių turinių.

Reikia turėti galvoje tai, kad ne visi asmenvardžiai pateko į šią rodyklę. Ji neapima „prierašuose“ ir pastabose minimų asmenvardžių.

Pirmojoje dalyje esanti **spaustuvių** rodyklė sudaryta pagal miestų abėcėlę. Joje pateikiamas skilties ir bibliografinio įrašo numeris. Prie kai kurių spaustuvių bibliografas pateikė papildomų duomenų: veikimo laiką, paveldėtojus, kai kuriuos spaustuvininkų biografijų elementus (pavyzdžiui, mirties datas). Miesto rubrikos pabaigoje buvo išvardijami spaudinių, kurių spaustuvės nežinomos, įrašai (prie kai kurių nurodomos spėjamos spaustuvės).

Nors spaustuvių rodyklė ir nėra didelė, tačiau ją tikslingiau būtų buvę sudaryti pagal valstybes, o jų viduje – pagal miestus.

Antrojoje dalyje įdėti trys 1846–1864 m. **kontrafakcijų** sąrašai: abėcėlinis ir du chronologiniai (pagal kontrafakcines ir tikrąsias datas). Kontrafakcijų abėcėlinė rodyklė įdėta trečiojoje dalyje. Joje nurodytos kontrafakcinių leidinių antraštės, kontrafakcinė ir tikroji datos, skilties numeris.

Naudojantis leidiniu, reikia neužmiršti, kad papildymams ir pataisymams antroje, trečioje ir ketvirtos dalies abiejuose tomuose įdėtos atskiros pagalbinės rodyklės ir kad jos koreguoja (taiso, papildo) atskirų dalių autorių ir antraščių rodykles.

Apskritai dar keleto pagalbinių rodyklių trūksta. Esamos neleidžia atlikti paieškos įvairesniais aspektais.

PRAKTINĖ IR MOKSLINĖ „LIETUVIŲ BIBLIOGRAFIJOS" REIKŠMĖ

Antrosios dalies pratarmėje V. Biržiška apgailestavo, kad jo darbo pirmoji dalis beveik nesulaukė lietuvių visuomenės dėmesio. Jį žeidė, kad J. Tumas, recenzavęs „Knygų" žurnalą, kuriame buvo paskelbta pirmoji dalis, „net nepastebėjo... jų svarbiausios dalies – bibliografijos XVI–XVIII amž." (d. 2, p. 2). Tačiau amžininkai greit suprato didžiulę šio veikalo reikšmę ir jį tinkamai įvertino. Mokslinę darbo vertę akcentavo J. Gerulis, L. Gira, iš užsienio mokslininkų – E.Frenkelis, mokslinį metodikos pobūdį – A. Ružancovas, B. Sruoga ir kt. Sovietinės okupacijos metais V. Biržiškos bibliografijos darbo reikšmę deramai įvertino V. Žukas ir L. Vladimirovas. Pasak V. Žuko, bibliografas „įtvirtino mokslinę metodiką, susiejo ją su knygos, žurnalistikos, literatūros istorija". Jis ypač pabrėžė V. Biržiškos įnašą į leidinių ir rankraščių istorijos tyrimus, veikalo informacinę reikšmę lituanistikos studijoms. L. Vladimirovas atkreipė dėmesį į autoriaus kritiškesnį bibliografinių šaltinių ir pačių

registruojamų leidinių vertinimą (lyginant su ankstesniais bibliografais). Jis teigė, kad be šio universalaus pobūdžio veikalo negali apsieiti nė vienas spaudos draudimo epochos kultūros, literatūros ar spaudos tyrinėtojas. Metodikos požiūriu „kiekviena nauja V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijos“ dalis kėlė lietuvių bibliografinę kultūrą“.

Bene lakoniškiausiai bibliografo daugelio metų triūso rezultatą įvertino lenkų istorikas J. Ochmanskis, priskirdamas jį svarbiausiems pasaulinės reikšmės mokslo darbams.

Daugelį dešimtmečių „Lietuvių bibliografija“ buvo (iš dalies ir tebėra) pagrindinis bibliografinės paieškos, susijusios su 1547–1926 metų lietuviška spauda, šaltinis. Ji sudaro ir naujausios, dabar rengiamos repertuarinės bibliografijos rodyklės pirmųjų tomų pamatą.

LITERATŪRA

Biržiška V. Amerikos lietuvių spauda, 1874–1910 : bibliografija / redagavo Stasė Vaškelienė. – Čikaga, 1994. – 280 p.

Biržiška V. Lietuvių bibliografija. – Kaunas, 1924–1939. – 4 d.

D. 1 : XV–XVIII amž. – 1924. – VI p., 1–104 sklt. – („Knygų“ [Nr. 4/6] priedas).

D. 2 : 1800–1864 metai. – 1926. – [2], 2 p., 105–454 sklt., [3] p., I–LXXVIII sklt. – („Knygų“ Nr. 7 priedas).

D. 3 : spaudos draudimo laikas (1865–1904 m.) – 1929. – [8] p., 455–1552 sklt., [3] p., LXXIX–CC sklt. – (Knygos; Nr. 8).

D. 4 : (1905–1914 m.), t. 1 : (1905–1909 m.) – 1935. – [8] p., 1553–2460 sklt., [2] p., CCI–CCCCLXXXVIII sklt. – (Knygos; Nr. 9).

D. 4 : (1905–1914 m.), t. 2 : (1910–1914 m.), sąs. 1 : (1910 m. ir I–IV d. papildymai). – 1939. – 2462–2592 sklt., [1] p., CCCCLXXXIX–DCCCCXXX sklt.

Žukas V. Lietuvių bibliografijos istorija. Vilnius, 1983. [D.] 1, p. 127–144.

TURINYS

Osvaldas Janonis

Vaclovo Biržiškos „Lietuvių bibliografija“

Redaktorė *J. Storpirštienė*

SL 381. 1997 11 21. 2,7 leidyb. apsk. l. Užsakymas 416.
Išleido Vilniaus universiteto leidykla
Spausdino VU spaustuvė. S. Skapo 7, 2734 Vilnius

Kaina sutartinė